

Petr VOREL

Francouzské „luiginy“ a jejich severoitalské napodobeniny v peněžním oběhu Osmanské říše v 60. letech 17. století

Abstract: French “Luiginos” and Their North Italian Imitations in the Ottoman Empire Money Circulation in the 1660s

The recognition of French small coins (5-sou), a significantly higher payment power, as legal tender in the territory of the Ottoman Empire was the reason for the imitation of those mintages in many private mints in the territory of Northern Italy in 1658–1669. Those tiny low-quality coins (called “luigino”), produced on a large scale using minting machines, were not intended for European money circulation, but only for the export to the Ottoman Empire. The author argues against the current Turkish interpretation of this phenomenon presented as a politically motivated sabotage of the then European powers. It was just a matter of business caused by long-term instability of the Ottoman Empire which Italian producers and Turkish traffickers capitalized on.

Key words: coins – monetary circulation – 17th century – France – Ottoman Empire – Italy – luigino – economic history

Ido odborné historické literatury občas pronikne nadčasová aktualizace, která reaguje spíše na problémy naší doby, než aby logicky vysvětlovala příčiny historických jevů. To je zřejmě i případ tzv. „luiginů“, drobných evropských mincí, které se počátkem šedesátých let 17. století objevily v masovém množství v peněžním oběhu Osmanské říše.

Tento jev vysvětluje současná turecká historiografie jako záškodnickou činnost tehdejších evropských velmocí, které tímto způsobem přispívaly k prohlubování ekonomické krize tehdejší Osmanské říše.¹ Skutečné vysvětlení je však podle mého názoru mnohem jednodušší, pokud vezmeme v potaz dlouhodobý vývoj vzájemného „soužití“ měnových systémů raně novověkých evropských zemí a Osmanské říše.

Z tohoto úhlu pohledu je pak onen tehdejší mezinárodní problém, vzniklý před 350 lety v souvislosti s „luiginy“, zajímavý i pro českou numismatiku. Nejen proto, že analogické procesy probíhaly v menším měřítku i ve střední Evropě (a přímo i na našem území). Turecký případ dobře dokumentuje, kam aktivity soukromých výrobců peněz mohly dospět, pokud jim byl k jejich činnosti ponechán volný ekonomický prostor. Málo známá je však obecně i skutečnost, že právní prostor pro vznik této causy vlastně vytvo-

1 Şevket PAMUK, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge 2004, s. 151.

řili „naši“ středoevropští Habsburkové, kteří jakožto císařové formálně uplatňovali některá svá středověká vladařská práva (včetně disponibility práv mincovních) v části severní Itálie. A zde leží hlavní klíč k vysvětlení problémů s „luiginy“, který způsobil v druhé polovině šedesátých let 17. století kolaps měnového systému Osmanské říše.

Zatímco v případě zlatých ražeb byly měnové systémy turecký a středoevropský plně kompatibilní (turecký zlatý aktun byl metrologicky totožný s evropským dukátem; navzájem byly přijímány jako ekvivalenty), u ražeb stříbrných byla situace zcela odlišná.

Přes území Osmanské říše v rámci dálkového obchodu s drahými kovy procházelo velké množství evropských stříbrných mincí. Některé z nich se za určitých okolností stávaly dlouhodobě uznávanými platebními prostředky Osmanské říše, kterým byla úředně stanovena platební síla v domácí měně. Ani tento jev nebyl v Evropě ničím neobvyklým. Některé evropské mincovny běžně vyráběly své produkty nikoli pro vlastní domácí peněžní oběh, ale jako vývozní artikl. Pro český měnový systém se stal koncem 16. století například poměrně velkým problémem import velkého množství drobných mincí severošvábských a jihoněmeckých.²

Pro Osmanskou říši však představoval import zahraničních platidel v raném novověku do značné míry systémovou záležitost. Osmanská říše totiž po celé 16. a 17. století (až do měnové reformy roku 1690) prakticky nerazila vlastní stříbrné mince vyšších nominálů. Hlavním platebním prostředkem byla drobná stříbrná akçe, poměrně stabilní mince o vysoké ryzosti, ražená ve většině mincoven Osmanské říše (včetně obsazené části Uher a dalších balkánských území) ve velkém množství. Spíše výjimečná výroba tureckých stříbrných mincí o vyšší hodnotě (3-akçe = para), ražených v malém množství, neměla pro peněžní oběh velký význam.

Drobné akçe, které měly koncem 16. století vůči měně habsburského soustátí relativně stálý směnný kurs (1 akçe odpovídala přibližně 1 krejcaru), však byly postupně devalvovány snižováním ryzosti stříbra i hmotnosti. Jejich výroba byla v tureckých mincovnách omezoována a kolem roku 1640 dočasně prakticky zastavena. V peněžním oběhu Osmanské říše se začaly používat dovážené evropské stříbrné mince na všech úrovních peněžní směny.

Na úrovni středních nominálů plnily funkci hlavního oběživa evropské části Osmanské říše již počátkem 17. století polské třígroše (zavedené měnovou reformou roku 1580) a později i polské „poltoráky“ (mince o nominální hodnotě 1½ polského groše = 3 krejcarey, zavedené roku 1614), které se dostávaly na turecká území jak přes společnou hranici na Balkáně, tak i přímo dovozem prostřednictvím nizozemských obchodních společností.³

2 Petr VOREL, *Stříbro v evropském peněžním oběhu 16. a 17. století (1472–1717)*, Praha 2009, s. 219–222.

3 Petr VOREL, *Monety polskie w obiegu pieniężnym na terenie Królestwa Czeskiego w XV–XVII wieku*, in: Wojciech Iwańczak – Janusz Smołucha (red.), *Wspólnoty małe i duże w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i w czasach wczesnonowożytnych*, Kraków 2010, s. 361–376.

Výroba polských mincí a jejich export do zahraničí však již nebyly v polovině 17. století tak výhodné, jako o půl století dříve. Důvodem byly polské měnové reformy, v jejichž důsledku v podstatě skončily dřívější výhody, spojené s monetizací obchodního stříbra v polských mincovnách a využívané především nizozemskými podnikateli. Také obsah stříbra v polských mincích se v důsledku domácí inflace rychle snižoval.⁴

Vzhledem k těmto okolnostem začal vývoz polských mincí do zahraničí již v průběhu první poloviny 17. století výrazně slábnout. I když polské mince, vyvezené na území Osmanské říše v předchozích desetiletích, sloužily peněžnímu oběhu až do tureckých měnových reforem na konci 17. století, pro běžnou potřebu již jejich počet nedostačoval. Vysoká poptávka po platebních prostředcích středních hodnot však v té době nepřinesla v Osmanské říši podnět k nějaké zásadní měnové reformě, ale obrátila pozornost k jiné oblasti evropského trhu, která byla schopna v polovině 17. století nahradit výpadek polské produkce. Tak se přes Balkán začaly do peněžního oběhu Osmanské říše dostávat ve velkém množství mince francouzské.

Na rozdíl od Polska, které v polovině 17. století už ztrácelo svou někdejší roli evropské velmoci, začala role Francie (jakožto jednoho z hlavních vítězů třicetileté války) výrazně růst, což bylo výhodné i pro tehdejší Osmanskou říši. Francie patřila počátkem raného novověku mezi protivníky španělských Habsburků a udržovala proto přátelské diplomatické vztahy s Osmanskou říší, která s oběma větvemi Habsburků vedla dlouhodobé válečné konflikty v severní Africe, ve Středomoří i na Balkáně. Díky tomu měli francouzští obchodníci snadnější přístup na severoafrický a turecký trh a také jejich plavidla nebyla ve Středomoří tolik ohrožována arabskými a tureckými piráty, jako lodní doprava mezi Španělskem a Neapolskem.

Díky výraznému podílu Francie na nelegálním obchodování se španělským koloniálním stříbrem (ať již pašovaným přímo z amerického kontinentu nebo uloupeným piráty) získali francouzští obchodníci do té doby nebývalý přístup ke zdrojům tohoto drahého kovu. Díky tomu mohl král Ludvík XIII. zavést měnovou reformou roku 1641 ražbu francouzských vládních mincí nového typu, vizuálně sjednocených v celé nominálové škále, včetně ražeb tolarového typu (ecu; 1 ecu = 60 sou), které se do té doby ve Francii ve významném množství vůbec nevyráběly.⁵

Všechny nové francouzské stříbrné nominály (od 1 ecu až po 1/48 ecu) byly raženy z vysoce kvalitního stříbra u ryzosti 11 uncí (tj. 91,66 % Ag). Jejich přímý vývoz z Francie na zahraniční trh byl sice oficiálně zakázán, přesto se jeden z nově zavedených nominálů

4 Zbigniew ŻABIŃSKI, *Reformy monetarne Jana Kazimierza*, Wiadomości Numizmatyczne 19, 1975, s. 14–26.

5 Nicholas MAYHEW, *Coinage in France from the Dark Ages to Napoleon*, London 1988, kap. 8 „The Late valois and Early Bourbon Kings (1574-1643)“, s. 123–131.

stal jednou z významných vývozních komodit, kterými Francie kryla schodek své obchodní bilance v oblasti Levanty. Nešlo však o obchodní mince (ecu), ale platidla s nominální hodnotou 1/12 ecu (5 sou). Jejich hlavním odbytištěm se stalo území Osmanské říše.

Hlavním podnětem pro zahájení dovozu francouzských mincí a jejich akceptování jako oficiálního směnného prostředku v Osmanské říši se stal nedostatek oběživa, nutného k platbám pro najaté zahraniční dělníky, zajišťující v okolí Istanbulu v polovině 17. století budování opevňovacích systémů na Bosporu. V pokladnici Vysoké porty se pro tyto účely nalézalo dostatek peněz, ale jednalo se většinou o stříbrné 8-realy, které měly příliš velkou platební sílu, než aby se daly použít pro platy jednotlivým zaměstnancům či dokonce ná denním dělníkům.

Pro tyto účely se však hodily drobné stříbrné francouzské 5-sou. Nové francouzské 5-sou, ražené ze stříbra vysoké kvality (2,24 g 91,66 % Ag), měly v podstatě stejný obsah drahého kovu, jako „staré dobré“ polské třígroše z přelomu 16. a 17. století (2,44 g 84,4 % Ag).⁶ To byl zřejmě důvod, proč se masový export týkal pouze tohoto francouzského nominálu – měl nahradit výpad dodávek žádaného zboží z Polska.

Nové francouzské mince, vyráběné (podobně jako starší polské mince) již strojovou ražbou (tedy válcováním), mohly tuto roli plnit především proto, že jich Francie byla schopná dodávat z přístavu v Marseille na turecký trh pravidelně velké množství. V době zahájení jejich ražby byly nové 5-sou vyráběny ve velkých objemech, dosahujících až několika desítek milionů mincí této hodnoty, a to především v samotné Paříži. Jednalo se hlavně o počátek čtyřicátých let 16. století, když probíhala remonetarizace staršího a zahraničního oběživa, vyskytujícího se v té době ve francouzském peněžním oběhu. Později ve čtyřicátých a padesátých letech 17. století již byly drobné 5-sou pro potřebu francouzského peněžního oběhu raženy v ročních objemech jen v řádu stovek tisíc kusů. Od přelomu padesátých a šedesátých let však objem jejich výroby velmi rychle stoupal a počátkem šedesátých let 17. století znovu dosahoval každoročně několika desítek milionů kusů (viz obr. 1).⁷ S takto výraznou anomálií v objemu produkce jednoho drobného nominálu se ve francouzském mincovnictví dříve ani později již nesetkáváme. Vysvětlení ovšem není složité: podstatná část nově vyrobených 5-sou směřovala přímo do Istanbulu.

Těmito mincemi začala turecká správa opevňovacích prací vyplácet najaté dělníky, kteří tehdy stavěli pevnosti na Bosporu. Smyslem celého tohoto „obchodu s penězi“ byl rozdíl v kupní síle. Ve Francii byla tato mince ekvivalentem 1/12 tolaru (ecu 'd argent platil 60 sou, stejně jako španělský osmireal), v Turecku však byla francouzskému 5-sou úřed-

6 Andrzej MIKOŁAJCZYK, *Einführung in die neuzeitliche Münzgeschichte Polens*, Łódź 1988, s. 50.

7 Victor GADOURY, *Monnaies Royales Françaises (1610–1792)*, Monaco 2001, s. 74–75, 131–147; Chester L. KRAUSE – Clifford MISHLER, *Standard Catalog of World Coins 1600–1700*, Iola 1995, s. 234–235 (zde však chybně označena mince v hodnotě 1/12 ecu jako 10 sou).

ně stanovena platební síla mnohem vyšší. Bez ohledu na skutečný obsah stříbra byl přijímán jako ekvivalent $\frac{1}{8}$ dovážených koloniálních osmirealů, tj. ve francouzské měně $7\frac{1}{2}$ sou. Proto se pro tyto mince ujalo turecké označení „osminka“; v samotné turecké měně platily 10–11 akçe.⁸ Obchod se dlouhodobě vyplácel jak tureckým úředníkům, tak francouzským dopravcům, pokud se obě strany dokázaly o zisk, generovaný výrazným rozdílem kupní síly (mince byla v tureckém peněžním oběhu nadceněna o 50 %), rozumně podělit.

Obr. 1: Francie, Ludvík XIV., 1/12 ecu (5-sou) 1662

Masové rozšíření této francouzské mince v tureckém peněžním oběhu a její vysoká platební síla se však staly důvodem k jejímu napodobování. To také nebyla v evropském peněžnictví žádná novinka. Naopak. Spíše lze říci, že každá mince (drobná i vyšší hodnoty), která se ve středověku a v raném novověku stala obecně přijímaným platidlem na větším území, byla napodobována, ať už v rámci legálně držených mincovních práv, či přímo padělatelskými dílnami. Záleželo spíše na výkonné moci, do jaké míry dokázala svůj peněžní oběh chránit před nežádoucím vměšováním takových napodobenin. Řadu příkladů máme i z našeho peněžního oběhu – třeba pokus o napodobování českých a slezských drobných mincí v kladské mincovně hrabat z Hardeka počátkem 16. století.⁹

Francouzské mince nového typu byly obecně platné na rozsáhlém teritoriu, proto se vyplácelo přizpůsobit jejich vnějšímu vzhledu i ražby jiných emitentů, kteří byli ekonomicky spjati s francouzským prostorem. Většinou se jednalo o členy panovnického rodu či o držitele menších teritoriálních knížectví uvnitř samotné Francie. Tyto ražby splňovaly i metrologické parametry původního vzoru: Mince v nominální hodnotě 5-sou razil ve stejné úpravě a ve stejné kvalitě svým jménem v letech 1650–1665 ve francouzském knížectví Orange i Vilém Jindřich Nassavský. Podobně razila své mince, přizpůsobené svou podobou ražbám vládním, i vedlejší větve Bourbonů na východofrancouzském panství Dombes, ležícím při

8 S. PAMUK, *A Monetary History*, s. 151–152.

9 Petr VOREL, *Ražba mincí ve východočeském Kladsku hrabat z Hardeka na počátku 16. století*, *Východočeský sborník historický* 18, 2010, s. 151–206.

švýcarských hranicích, a rod Grimaldi v Monaku.¹⁰ Tyto mince obíhaly ve Francii souběžně s ražbami vládními. Jim byly od roku 1658 až do smrti papeže Alexandra VII. († 1667; vlastním jménem Fabio Chigi) na čas uzpůsobeny i drobné mince papežské, ražené kardinálem a papežovým blízkým příbuzným Flaviem Chigi v Avignonu (na jiho-francouzském panství Venaissin, které papežům patřilo již od středověku).¹¹

Jediným významnějším evropským vladařem z oblasti mimo samotnou Francii a s ní spojená území, který přizpůsobil podobu svých drobných mincí francouzským ražbám, byl toskánský vévoda Ferdinand II. Medicejský (1621–1670). Tento panovník zahájil výrobu mincí „francouzského typu“ již v roce 1660 v severoitalském Livornu. Ani v jeho případě však nešlo o méně hodnotné napodobeniny. Medicejské mince měly stejnou rylost jako ražby francouzské (11 uncí, tj. 91,66 % Ag) a vévoda se dokonce snažil, aby se těmito mincím říkalo po něm, tj. „ferdinandino“. Výrobu svých „ferdinandinů“ také ukončil již v roce 1665, tedy v době, kdy podnikatelské aktivity s výrobou „luiginů“ v severní Itálii už přinášely vysoké zisky a kdy méně kvalitní výrobky jiných producentů začaly pronikat i do peněžního oběhu přístavního Livorna a ohrožovat stabilitu vlastní medicejské měny.¹²

Problém s výrobou napodobenin francouzských mincí se peněžního oběhu v samotné Francii nijak podstatně nedotkl. Pokud napodobeniny obíhaly někde ve vzdálených končinách, pak takové výrobky samotný peněžní oběh v zemi původní vzorové ražby nijak neohrožovaly. Analogický vývoj ostatně proběhl i v případě výše zmíněných polských třígrošů. Ty byly také napodobovány v některých mincovnách na Balkáně a v oblasti Středomoří, ovšem nikoli proto, aby se jimi platilo v samotném Polsku, ale v Osmanské říši. Dalmátské město Dubrovnik razilo své mince „polského typu“ ještě v druhé polovině 17. století.¹³

Podobně tomu bylo i v případě drobných mincí francouzských, kterým se po nástupu mladičského Ludvíka XIV. (1643–1715), který byl na mincích vyobrazen jako dítě, začalo obecně říkat „luigino“ (tj. Ludvíček). Napodobeniny francouzských 5-sou, vyvážené do Osmanské říše, byly zpočátku přijímány ve stejné hodnotě jako mince francouzské, od kterých byly těžko k rozlišení. Odlišovaly se hlavně nápisovou částí, které běžní uživatelé v Osmanské říši stejně nerozuměli. Především se však lišily výrazně nižší ryzostí stříbra.

10 CH. L. KRAUSE – C. MISHLER, *Standard Catalog 1600–1700*, s. 264, 268, 911.

11 Allen G. BERMAN, *Papal coins*, New York 1991, s. 145, mince č. 1953–1955, 1957–1960.

12 Franca Maria VANNI, *Livorno (Toscana)*, in: Lucia Travaini (red.), *Le Zecche Italiane fino all'Unità*, Tomo I, Roma 2011, s. 778.

13 Jejich masová výroba zde byla zahájena roku 1627 a s určitými výkyvy pokračovala více než sedmdesát let (poslední dubrovnická ražba polského typu je datována 1702). Viz Andrzej MIKOŁAJCZYK, *Monety typu polskiego bite w obcych mennicach od XVI do XVIII w.*, Prace i materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna 27, 1980, s. 271–302 a *Repertorium zur neuzeitlichen Münzprägungen Europas*, Sv. XVIII, Wien 1999, s. 109.

Současná výše zmíněná turecká interpretace, podle které byl dovoz „luiginů“ svým způsobem ekonomickou diverzí tehdejších evropských křesťanských velmocí, při podrobnější analýze neobstojí. V prvé řadě je však nutné upřesnit, kdo vlastně takové mince vyráběl. V oblasti severní Itálie, rozdrobené na řadu teritoriálních knížectví různorodého státoprávního charakteru, fungovalo poměrně velké množství mincoven, k nimž měly právo různé fyzické či právnické osoby. Do výnosného obchodu s „luiginy“ se však zapojili jen někteří.¹⁴ Hlavní centra produkce italských „luiginů“ z let 1658–1669 se nalézala v poměrně malé oblasti v severoitalské Ligurii a v sousedním Piemontu (viz mapa v příloze).

Významnou skupinu producentů komerčně vyráběných „luiginů“ tvořili šlechtičtí podnikatelé, kteří neměli významný politický vliv, ale zaměřovali se dlouhodobě na napodobování jiných evropských mincí, které se pak snažili uplatňovat v peněžním oběhu. V tomto případě se jedná především o příslušníky rodu Spinola.

Filip Spinola (1616–1688) zahájil ražbu „luiginů“ v piemontském hrabství Tassarolo již v roce 1658. Mincovní práva získali Spinolové od Ferdinanda I. roku 1560, když bylo někdejší panství Tassarolo povýšeno na hrabství. Od samého počátku mincovní činnosti však bylo cílem vyrábět především napodobeniny, ať již se jednalo u nizozemské tolary, uherské dukáty či jiné nominály. Francouzské „luiginy“ se tak staly jen jednou z nových položek dlouhodobého „výrobního programu“ této dílny. V tomto případě známe i konkrétní producenty: Pro Spinolu razil luiginy mincmistr Domenico D’Alessandro; razidla pro tyto mince vyráběl medailér Giacomo Brandi.¹⁵

Obr. 2: Itálie, Tassarolo, Filip Spinola (jménem manželky Livie Centurioni Oltremarini), luigino 1666

Pro Spinolovy „luiginy“ je charakteristické, že byly vydávány jménem jeho manželky Livie Centurioni Oltremarini (viz obr. 2). Důvody jsou nasnadě: Vyobrazení ženy bylo pro napodobení vhodnější, neboť takové mince se daly snadněji splést s bourbonskými ražbami z Dombes, na nichž také nebyl zobrazen francouzský král, ale vydavatelka – žena.

14 Celkový přehled italských mincoven oné doby viz Marco BAZZINI, *Cartine e grafici: le zecche italiane dal V al XIX secolo*, in: L. Travaini (red.), *Le Zecche Italiane*, s. 127–156, Fig. 20 (s. 149) „La zecche italiane nel periodo 1650–1700“.

15 Luca GIANAZZA, *Tassarolo (Alexandria, Piemonte)*, in: L. Travaiani (red.), *Le Zecche Italiane*, s. 1168–1170.

Výnosnost tassarolské mincovny ukázala, jak dobře je možné zpeněžit stará mincovní práva, když se nalezne dobré odbytiště. V Piemontu patřila Spinolům mincovní práva také v Arquatě. Získali je v roce 1641, kdy císař Ferdinand III. povýšil panství Arquata na markrabství. U arquatské mincovny, která fungovala jen krátce v letech 1668–1669 pro výrobu „luiginů“, máme dochován i přesnější popis technologií: Mince se zde vyráběly válcováním na dvou válcovacích strojích, přičemž k pohonu mincovních válců se užívala koňská síla, což bylo tehdy běžné řešení v případech, kdy nebyl k dispozici vhodný zdroj vodní síly pro pohon hnacího kola. Pro malé mincovny, zřizované dočasně jen ke komerční ražbě, bylo takové řešení také levnější, než budování systému na vodní pohon.¹⁶

Rodina Spinolů však vedle výroby mincí v Piemontu rozšířila své aktivity i do Ligurie, kde jim patřila další mincovní práva, udělená v roce 1644 také Ferdinandem III. v souvislosti s povýšením panství Ronco na hrabství a panství Roccaforte na markrabství.¹⁷ Napoleon Spinola (1647–1672) využil těchto mincovních práv i k ražbě reprezentačních zlatých a stříbrných mincí, ale hlavním produktem jeho mincovny se staly právě „luiginy“, ražené v Roncu ve velkých objemech v letech 1668–1669.¹⁸

Další mincovnu, sloužící jen k výrobě „luiginů“, nechal Napoleon Spinola roku 1668 zřídit na svém hradě v piemontském městě Rochetta (Borgo Nuovo della Rochetta)¹⁹ s odkazem na mincovní privilegium z roku 1644, získané pro Ronco. V Rochettě se proto razily zcela stejné mince jako v Roncu, a to v režii mincmistra Gioanna Hameraniho, který si od Spinioly mincovnu pronajal.

Vedle mincovních aktivit rodu Spinola, který lze pokládat za iniciátora masového napodobování „luiginů“, přinesla v této cause výrazný zlom léta 1665–1666, kdy se ke zmíněné podnikatelské aktivitě připojilo několik dalších emitentů, především v oblasti severoitalské Ligurie. Většinou se tak dělo v místech, ke kterým se vázala nějaká starší, dlouhodobě neuplatňovaná mincovní práva, která jejich formální vlastníci za úplatu dočasně postupovali podnikatelským konsorciím, napojeným na export do Osmanské říše.

Tímto způsobem se stala nejvýznamnější „padělatelkou“ Violanta Lomellini, vdova po ligurském hraběti Alexandru Doriovi. Jejím jménem se razily „luiginy“ hlavně v piemontském markrabství Torriglia²⁰ a v ligurském městě Loana.²¹

16 Lucia TRAVAINI, *Arquata (Arquata Scrivia, Alessandria, Piemonte)*, in: L. Travaiani (red.), *Le Zecche Italiane*, s. 429.

17 Giovanni PESCE, *Le monete dei feudi imperiali Spinola: recenti contributi*, in: *La Storia dei Genovesi (Atti del Convegno internazionale di Studi sui ceti dirigenti nelle Istituzioni della Repubblica di Genova – Genova 28–30 Aprile 1983)*, Genova 1984, s. 55–65.

18 Giuseppe GIROLA, *Ronco (Ronco Scrivia - Genova; Liguria)*, in: L. Travaiani (red.), *Le Zecche Italiane*, s. 1144–1145.

19 Giuseppe GIROLA, *Rochetta Ligure (Alessandria; Piemonte)*, in: L. Travaiani (red.), *Le Zecche Italiane*, s. 1076.

20 Giuseppe GIROLA, *Torriglia (Genova, Liguria)*, in: L. Travaiani (red.), *Le Zecche Italiane*, s. 1190–1192.

21 Giuseppe GIROLA, *Loana (Savona, Liguria)*, in: L. Travaiani (red.), *Le Zecche Italiane*, s. 781–782.

Mincovní práva v markrabství Torriglia, která se formálně odkazovala na středověkou listinu z roku 1249, postoupil císař Karel V. Andreovi Doriovi spolu s dalším pozemkovým majetkem, konfiskovaným jeho severoitalským protivníkem v letech 1547–1548. Doriové však těchto práv po desítky let vůbec nevyužívali. Podnět k zahájení výroby mincí proto asi nebudeme hledat u samotné paní Violanty Lomellini (vdovy po Andreovi III. Doriovi a poručnici nezletilého dědice Jana Andrease III. Doria), ale šlo o aktivitu mincovních podnikatelů, kteří jí za pronájem mincovních práv nabídli peníze. Právo ražby mincí v markrabství Torriglia tak paní Violanta postoupila roku 1665 na tři roky za částku 1500 kusů španělských osmirealů ročně Františku Morettimu.

S odkazem na výše zmíněná mincovní práva, získaná v letech 1547–1548, pak vdova Violanta souhlasila se zřízením dalších mincoven na svých panstvích, a to ve městě Loana a v piemontské Grondoně.²² Ani tyto mincovny však neprovozovala sama, pronajímala je za podobných podmínek jako v Torriglii.

Zisk z ražby „luiginů“ byl zřejmě velmi vysoký, proto mohla paní Violanta nájem navyšovat. V případě grondonské mincovny víme, že ji roku 1669 pronajala Janu Giacomovi Ginocchiovovi jen na dva roky, a to za podstatně vyšší za roční nájemné (2250 španělských osmirealů). „Rodinný podnik“ Doriů se pak rychle šířil a vedle výše zmíněných mincoven ve městech Torriglia, Loano a Grondona byla (v podobném režimu pronájmu) zahájena výroba „luiginů“ ve městech Laccio, Montebruno, Santo Stefano, Carrega, Rovigno a Garbagna.

Dalším z italských šlechtických rodů, který se zapojil do výnosného obchodu s mincemi, byli Malaspinové. Mincovní práva získal tento rod od císaře Ferdinanda I. spolu s povýšením panství Malaspina di Lunigiano na markrabství roku 1559. Mince, napodobující francouzské luiginy (ale s vlastním spodobněním a se svým rodovým znakem) zde začal vyrábět Albert II. Malaspina v roce 1662.

K výnosnému obchodu se připojil i další člen tohoto rodu, Pasquale Malaspina, držitel bezprostředního říšského léna v severoitalském městě Fosdinovo, kterému nově udělil mincovní práva císař Leopold I. až v době vrcholící „luiginové konjunktury“ roku 1666.²³ Pasquale Malaspina zde operativně zřídil novou výrobu a zahájil masovou ražbu „luiginů“. Také on (podobně jako Filip Spinola) nechal na svých „luiginech“ spodobnit vlastní manželku Marii Magdalenu Centurioni (viz obr. 3), aby byly jeho mince snáze zaměnitelné s ražbami francouzskými, resp. s bourbonskými mincemi z Dombes (proto byl na těchto ražbách umístěn i erb této vedlejší větve Bourbonů).

22 Lucia TRAVAIANI, *Grondona (Alessandria, Piemonte)*, in: L. Travaiani (red.), *Le Zecche Italiane*, s. 745–746.

23 Roberto RICCI, *Fosdinovo (Massa-Carrara, Toscana)*, in: L. Travaiani (red.), *Le Zecche Italiane*, s. 711–714.

Obr. 3: Itálie, Fosdinovo, Pasquale Malaspina
(jménem manželky Marie Magdaleny Centurioni), luigino 1667

Stará neuplatňovaná mincovní práva vlastnil v Ligurii i benediktinský klášter Lerino (sídlící na ostrov Saint-Honorat de Lérins na jezeře Canes), který byl vlastníkem malého přístavního městečka Seborga na západním okraji dnešní Itálie (ve výběžku u francouzských hranic). Podobně jako v případě vdovy Violanty Lomellini i zde sehráli roli aktivního prvku podnikatelé, kteří si od benediktnů mincovní práva pronajali. Roku 1666 tak opat pronajal mincovnu na pět let za roční poplatek 740 lir Bernardinu Forestovi di Mongins, který začal v Seborgu vyrábět především „luiginy“ na export do Turecka.²⁴

Dalším vcelku bezvýznamným severoitalským panstvím, ku kterému patřilo mincovní právo, bylo panství Campi poblíž Pavie. Mincovní práva získal jeho držitel Carlo Centurion Scotti († 1663), když byl císařem Ferdinandem III. roku 1654 povýšen do stavu říšských knížat.²⁵ Scotti ještě za svého života zahájil vedle reprezentačních zlatých a stříbrných mincí výrobu napodobenin mincí nizozemských a říšských. K masové výrobě „luiginů“ pro turecký peněžní oběh se mincovna v Campi připojila v roce 1667.

K výnosné výrobě napodobenin francouzských mincí se brzy připojilo i několik italských měst, zainteresovaných na obchodě s Osmanskou říší, především Florencie, Janov a Lucca.²⁶ V některých případech však není dodnes jasné, kdo vlastně některé konkrétní „luiginy“ vyráběl, neboť jednotlivé mincovny jak napodobovaly svoje výrobky navzájem, tak i produkovaly mince, které na sobě nenesly jméno žádného vydavatele, jen obecně

24 G. ROSSI, *Il principato di Seborga e la sua zecca (Lettera al Chiarissimo Commendatore Domenico Promis)*, *Gazzetta Numismatica* 6, 1886, s. 38–40; Christian CHARLET – Fernand ARBEZ, *Imitations ligures des monnaies des Dombes (abbés de Saint-Honorat de Lérins)*, *Cahiers Numismatiques* 113, 1992, s. 37–44; Giuseppe GIROLA, *Seborga (Imperia; Liguria)*, in: L. Travaiani (red.), *Le Zecche Italiane*, s. 1144–1145.

25 Lucia TRAVAINI, *Campi (Ottone, Piacenza, Emilia Romagna)*, in: L. Travaiani (red.), *Le Zecche Italiane*, s. 560–561.

26 Franca Maria VANNI, *La Monetazione della Toscana nelle Civiche raccolte numismatiche di Milano*, I: *Zecca di Firenze*, Milano 2003, s. 52, 81 a TÁŽ, *La zecca di Firenze dall'epoca del Granducato alla chiusura (1531–1860) / Firenze (Toscana)*, in: L. Travaiani (red.), *Le Zecche Italiane*, s. 681–687, zde s. 684; též viz zde s. 727 (Janov) a s. 798 (Lucca).

latinské opisy (viz obr. 4). Podstatná část „luiginů“ z druhé poloviny šedesátých let 17. století pak byla ražena ze stříbra podstatně nižší kvality, což byl (vedle výše zmíněného rozdílu v platební síle) další zdroj příjmů jejich vydavatelů.

Obr. 4: Itálie, anonymní ražba (zřejmě město Lucca), luigino, 1668

Produkce italských „luiginů“ vyvrcholila koncem roku 1668 a v průběhu první poloviny roku 1669. Z této doby se zachovala důležitá korespondence mezi papežem Klementem IX. a Carlem Settalo, biskupem v ligurské Tortoně. Papež ve svém listu ze sklonku roku 1668 považuje masovou výrobu „luiginů“ za politováníhodnou škodu všeho křesťanstva („*danno deplorevole al Cristianesimo*“) a žádá biskupa o podrobnější informace o celé záležitosti. Z několika biskupových listů z první třetiny roku 1669 jsme pak poměrně přesně informováni o vývoji situace. Právě v této době se počet jednoduchých výroben „luiginů“ rychle zvyšoval (hlavně zásluhou nájemců mincovních práv od Spinolů a Doriů). V každé dílně pracovaly dva až čtyři válcovací stroje. Biskup odhadoval, že každý nově zřízený mincovní stroj má výrobní kapacitu 14 tisíc skudů. V jeho seznamu z počátku roku 1669 je ve třech severoitalských diecézích doloženo jedenáct ražeben o celkové kapacitě 31 mincovních strojů, schopných vyrobit „luiginy“ o nominální hodnotě 434 tisíc skudů.²⁷ Již v polovině března 1669 biskup posílá do Říma informaci o tom, že v jeho diecézích bylo zřízeno dalších šest nových mincoven a loď s nákladem nově vyražených „luiginů“ o hodnotě 120 tisíc skudů byla vypravena z Janova do Istanbulu.²⁸

Takto rozsáhlý dovoz napodobenin francouzských mincí, ražených z méně kvalitního stříbra, pochopitelně výrazně přispíval k inflačnímu znehodnocování tehdejší turecké měny.²⁹

V nejnovějších dějinách peněžního oběhu Osmanské říše je tato epizoda interpretována jako cílená snaha evropských panovníků narušit stabilitu turecké ekonomiky, neboť

27 Stříbrné skudo bylo v italské oblasti ekvivalentem španělského osmirealu; vycházíme-li tedy z nominální hodnoty „luigina“ ve výši 1/8 skuda, byla odhadovaná výrobní kapacita každého lisu 112 000 mincí; u všech 31 strojů tedy 3 462 000 mincí.

28 L. TRAVAIANI (red.), *Le Zecche Italiane*, s. 1118.

29 Şevket PAMUK, *The Disintegration of the Ottoman Monetary System During the Seventeenth Century*, Princeton Papers in Near Eastern Studies II, Princeton 1993, s. 67–81.

v místech, kde se tyto mince vyráběly, nebyly užívány jako platební prostředek.³⁰ Tato úvaha nepostrádá svou logiku. Méněcenné „luiginy“ skutečně v Itálii (natožpak ve Francii) neobíhaly; vyráběly se jen na vývoz do Turecka. Ale i v Evropě byla taková činnost běžná, pokud si dovoz méněcenných napodobenin svých mincí nechaly příslušné státy líbit. Ve stejné době se podobný problém řešil v široké oblasti severního Německa, kde řada nezákonných mincoven po roce 1667 vyráběla nehodnotné napodobeniny mincí říšského měnového systému.³¹

Řešení, které navrhoval tortonský biskup Settalo ve výše zmíněném dopise papeži Klementu XI. z března 1669, bylo z hlediska diplomatického pochopitelně nerealizovatelné: Biskup prosil papeže, aby v zájmu ukončení oné ostudy všeho křesťanstva (tj. vývozu „luiginů“) byl prostřednictvím papežského nuncia ve Francii o celé záležitosti podrobně informován francouzský král Ludvík XIV., který by měl proti vydavatelům mocensky zasáhnout, neboť v severní Itálii jsou masově napodobovány mince francouzské. Druhou osobou, od které očekával biskup Settalo účinný zásah, byl císař Leopold I. Prostřednictvím vévody de Bozzolo, působícího jako říšský vikář v Itálii, měl být o celé záležitosti informován císař Leopold I., neboť většina nově zřizovaných (především ligurských) mincoven ležela na územích, která byla formálně již od středověku říšským lénem a podléhala v určitých právních záležitostech (a mezi ně patřilo i právo ražby mincí) pravomoci císaře.

Skutečně: Naprostá většina „soukromých“ severoitalských výroben zmíněných „luiginů“ nalezala své právní opodstatnění v říšských právních normách, tedy v mincovních privilegiích, která jednotliví severoitalské šlechtici získali v 16. či 17. století od habsburských císařů v souvislosti s povýšením jejich území na říšská knížectví či později v souvislosti s povýšením konkrétního rodu mezi říšská knížata. V souvislosti s oběma těmito úkony bylo zpravidla udělováno i právo ražby mincí.

Francouzský král Ludvík XIV. a císař Leopold I. však mohli do celé záležitosti těžko nějak operativně zasáhnout, neboť hlavní příčina neobvyklého rozvoje výše popsané podnikatelské aktivity se nalézala především v samotném Turecku, kde byla po oněch výrobcích nenasyčená poptávka. Dokud muselo obyvatelstvo Osmanské říše dovážené napodobeniny francouzských mincí přijímat v jejich oficiálně stanovené nominální hodnotě, potud se jejich výroba vyplácela, a to tím více, čím větší množství takových mincí dokázali jednotliví producenti dodat na turecký peněžní trh.

Rychlá akcelerace vývozu „luiginů“, produkovaných severoitalskými výrobci na počátku roku 1669, byla umožněna především mocenskou nestabilitou samotné Osmanské

30 S. PAMUK, *A Monetary History*, s. 153.

31 P. VOREL, *Stříbro v evropském peněžním oběhu*, s. 329–330.

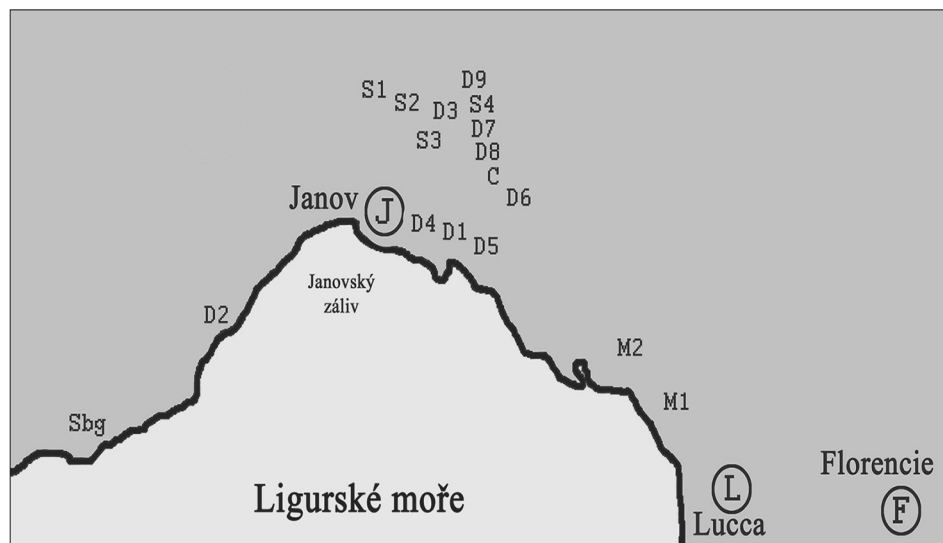
říše, způsobenou jak tehdejšími povstáními janičárů, tak i soudobým válečným stavem s Habsburskou monarchií a s Benátkami. Na této nestabilitě se chtělo přiživit několik podvodníků, kteří našli pro své výrobky spřízněné distributory i na turecké straně.

Asijská obchodníci se snažili bránit dovozu méně hodnotných napodobenin „luiginů“ kontramarkováním kvalitních pravých francouzských mincí, ražených z hodnotného stříbra,³² ale v samotném tureckém peněžním oběhu koncem šedesátých let 17. století rychle převážily nekvalitní napodobeniny. Řešení tedy muselo přijít zevnitř Osmanské říše. Po ukončení válečného stavu v polovině roku 1669 přijal sultán Mehmed IV. (1648-1687) jednoduché opatření: Od roku 1669 nebyly žádné mince, vypadající jako francouzské 5-sou, nadále v Osmanské říši přijímány při platbě daní.³³ Výrobu „luiginů“ proto nejpozději v tomto roce ukončili všichni severoitalští producenti, neboť ztratili svoje hlavní odbytiště. Samotných francouzských mincoven se tato změna měnové politiky Osmanské říše nijak podstatně nedotkla a výroba 5-sou pokračovala i nadále až do osmdesátých let 17. století v nezměněné podobě.³⁴

32 Ilisch LUTZ, *Levantinische Gegenstempel auf französischen Münzen des 17. Jahrhunderts*, in: Thomas Fischer – Peter Ilisch – Albrecht Betken (Hgg), *LAGOM* (Festschrift für Peter Berghaus zum 60. Geburtstag am 20. November 1979), Münster 1981, s. 315–326.

33 S. PAMUK, *A Monetary History*, s. 154.

34 Tato studie vznikla ve spolupráci s Istituto Storico Ceco di Roma v rámci pobytového badatelského stipendia.

Obrazová a mapová příloha³⁵

Obr. 5: Severoitalské mincovny vyrábějící napodobeniny francouzských 5-sou (tzv. „luiginy“) pro peněžní oběh Osmanské říše v letech 1658–1669

Legenda:

Mincovny rodu Spinola:

S1 = Tassarolo; S2 = Arquata; S3 = Ronco; S4 = Rocchetta

Mincovny rodu Doria:

D1 = Torriglia; D2 = Loana; D3 = Grondona; D4 = Laccio; D5 = Montebruno; D6 = Santo Stefano; D7 = Carrega; D8 = Rovegno; D9 = Garbagna

Mincovny rodu Malaspina:

M1 = Massa (Malaspina); M2 = Fosdinovo

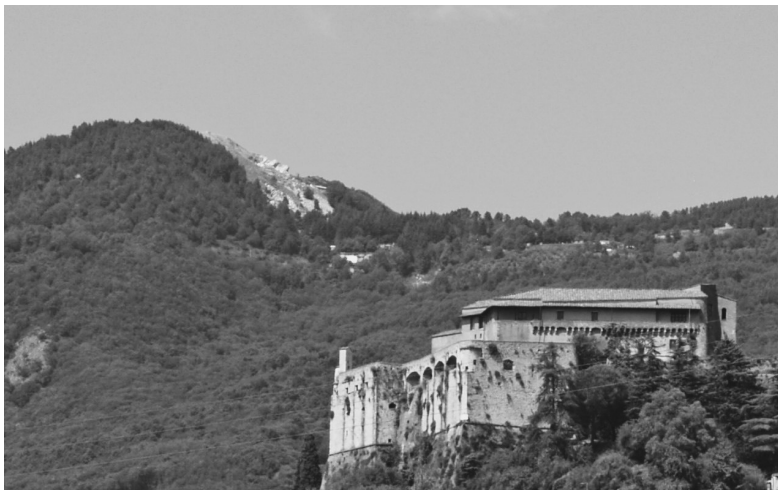
Ostatní „privátní“ mincovny:

Sbg = Seborga (klášter Lerino); C = Campi (Carlo C. Scotti)

Městské mincovny:

J = Janov; L = Lucca; F = Florencie

35 Redakce děkuje Východočeskému muzeu v Pardubicích za laskavé poskytnutí sbírkového materiálu k pořízení fotodokumentace všech vyobrazených mincí (foto autor).

Obr. 6: Hrad Malaspina u města Massa di Lunigiana na ligurském pobřeží v severozápadním výběžku dnešního Toskánska, střežící místní přístav i výrobu „luiginů“, které ve zdejší mincovně zahájil markýz Albert II. Malaspina roku 1662 (foto autor, 2013).

Zusammenfassung

Französische „Luiginen“ und ihre norditalienischen Nachahmungen im Geldumlauf des Osmanischen Reiches in den 60er Jahren des 17. Jahrhunderts

Der Autor widmet sich in seinem Beitrag der interessanten Problematik des Eindringens von französischen Münzen und deren Nachahmungen ins Osmanische Reich, das im Laufe der 60er Jahre des 17. Jahrhunderts den Kollaps seines Währungssystems verursachte. Man erklärt die Ursachen und Gründe, warum es zu einer solchen Situation kam. Man setzt sich auch mit Ansichten auseinander, die in der aktuellen türkischen Historiographie publik wurden. Der Beitrag baut auf den Kenntnissen der Problematik der Münzen- und Währungsverhältnisse im gesamteuropäischen Rahmen auf. Deswegen kann der Autor die Entwicklung der konkret beschriebenen Situation und dabei auch langfristige wirtschaftliche Trends berücksichtigen. Man kommt zu dem logischen und durch Argumente

begründeten Beschluss, dass der Zufluss der minderwertigen Nachahmungen der französischen kleinen Münzen in den Währungsumlauf des Osmanischen Reiches vor allem durch die Machtinstabilität dieses Landes ermöglicht wurde. Daran waren als Schmarotzer einige auf dem Gebiet des norditalienischen Ligurien und Piemont tätige Betrüger beteiligt, die für ihre Produkte die entsprechenden Vertreiber auf der türkischen Seite fanden. Das ertragsreiche Geschäft mit den Nachahmungen französischer Münzen in Norditalien war so im Jahre 1669 beendet, als im Osmanischen Reich eine Verordnung verabschiedet wurde, die bei der Entrichtung der Steuern jede Annahme von Münzen verbot, die die französischen „Luigine“ imitieren.